

L'evolució del discurs persuasiu electoral a la televisió

Jordi Pericot i Arantxa Capdevila

1. Introducció

Durant els períodes electorals les maquinàries dels diferents partits polítics desenvolupen diverses estratègies comunicatives amb l'objectiu d'aconseguir el suport dels votants per a les seves candidatures. Aquestes accions es produeixen a diferents nivells. Diversos autors (1) dibuixen un panorama detallat dels recursos que poden usar els partits durant aquestes etapes. Cadascuna de les activitats anomenades pot classificar-se segons diferents punts de vista que van des del tipus de missatge o el mitjà pel qual es transmet fins al grau d'explicitació o la intenció dels emissors. Malgrat aquestes diferències, la finalitat sempre és la mateixa: aconseguir el vot dels electors mitjançant discursos persuasius.

El ventall de discursos que trobem en aquest àmbit fa molt difícil enfrontar-s'hi amb les mateixes eines analítiques. És per això que hem de fer-ne una delimitació prèvia. Així doncs, aquest article es fixa un únic objecte: els espots electorals televisius. Les raons de l'elecció són múltiples, però en destaquen quatre. La primera és que avui en dia ningú no posa en dubte el destacat paper que juga la televisió en els processos electorals; de fet, gran quantitat d'estudis ratifiquen que la televisió és el mitjà més seguit pels electors a l'hora d'informar-se durant la campanya. La seva posició de privilegi és tal que a les campanyes electorals tots els partits polítics i els seus líders projecten en aquest mitjà les seves estratègies comunicatives. De fet, al llarg de la campanya les aparicions dels polítics a televisió es multipliquen de manera que arriben als racons més insospitats de la graella de programació. Així, podem trobar polítics no únicament a les notícies o als programes d'entrevistes i debats sinó, fins i tot, a programes de varietats, fent activitats molt diferents. Totes aquestes aparicions poden considerar-se, i de fet així s'acostuma a fer, com a propagandístiques perquè totes tenen l'objectiu d'aconseguir el vot de l'elector. Però la seva diversitat formal i temàtica en fa molt difícil l'estudi unificat. Així, de totes les aparicions s'escullen els espots perquè són un producte típicament televisiu.

La segona raó que justifica l'elecció de l'objecte d'estudi és que aquests espais són

explícitament propagandístics. És a dir, en cap moment s'amaga que el que es pretén és persuadir l'electorat. Per això, els votants, quan s'enfronten als espots saben que se'ls vol persuadir i per això fan ús dels seus recursos interpretatius a l'hora de visionar-los.

Una tercera raó molt vinculada amb l'anterior és que la finalitat declarada d'aquests discursos és la persuasiva i per això en tot moment es reconeixen com a elements de propaganda. L'explicitació propagandística produeix una lectura determinada per part del destinatari i, a més, permet analitzar-los en termes argumentatius.

Finalment, el quart motiu que els fa atractius a l'anàlisi és que són espais no mediatitzats pels periodistes. És a dir, es tracta de discursos elaborats pels mateixos partits polítics pensant en els seus electors sense la mediació que suposa la presència d'un professional del mitjà que produeixi una primera interpretació. Així doncs, són instruments privilegiats per estudiar quina és la imatge que cada partit vol donar de si mateix i dels seus oponents, així com quines són les seves propostes de futur i de quina manera es plantegen. (2)

Així, malgrat que a l'estat espanyol està prohibida la propaganda electoral a televisió, (3) els espais cedits per les emissores públiques per demanar el vot han esdevingut autèntics espots electorals al més pur "estil americà". Una simple ullada als espots de propaganda electoral de la democràcia espanyola, des dels inicis fins a l'actualitat, porta a conclusions interessants que destaquen com aquests espais han anat adquirint trets cada cop més propers a la publicitat. Entre els elements més destacats es troba la reducció del temps d'emissió, la multiplicació del nombre d'espais presentats per cadascun dels partits i el creixent protagonisme de la imatge. En un primer moment aquestes característiques remetien a la influència que la televisió ha tingut en l'evolució d'aquest tipus de discurs polític característic dels períodes electorals. Aquests trets tenen una repercussió essencial en la consideració de la comunicació entre els partits polítics i els seus electors. Per exemple, a les eleccions generals del 82 un spot de propaganda electoral a televisió durava una mitjana de 10 minuts i durant tot aquest temps la imatge es limitava a mostrar "bustos parlants" amb poca, o cap, variació de plans, sempre amb el suport de discursos purament verbals. En canvi, a les eleccions del 2000 la durada mitjana d'un spot no arribava als dos minuts i el discurs verbal pràcticament havia desaparegut per deixar pas a un protagonisme gairebé absolut de la imatge. Fins al punt que moltes vegades els candidats ni tan sols es dirigeixen verbalment a la càmera.

Veiem, doncs, que les modificacions no han estat únicament formals sinó que van més enllà i deixen pas a un tipus característic de comunicació política molt adaptada al mitjà televisiu. En aquest article s'analitza quina ha estat l'evolució pel que fa a l'argumentació dels espots a televisió. Per fer aquest article es parteix d'una metodologia que es fonamenta en l'adaptació de la Teoria de l'argumentació proposada per Chaïm Perelman (4) per a l'estudi de fenòmens propagandístics actuals. Aquesta adaptació es concreta en una graella d'anàlisi que ha estat aplicada a l'estudi de les estratègies persuasives usades pels partits polítics a diverses campanyes electorals de

l'estat espanyol. (5) En concret a les cites electorals del 28 d'octubre de 1982; de 29 d'octubre del 1989; la del 6 de juny de 1993 i la del 3 de març de 1996.

Tot l'aparell analític se centra en dos aspectes fonamentals. El primer fa referència als "mons possibles" (6) que planteja cada partit polític i la manera en què són poblats. És a dir, cadascun dels partits presenta al seu electorat uns punts de partida (que fan balanç de la situació de la qual es parteix) i uns mons possibles promesos (aquells als quals es vol arribar). Aquests mons s'habiten amb acords generals que són compartits per tots els electors. Una vegada proposats aquests mons possibles s'intenta que l'enunciatari els doni validesa mitjançant uns procediments d'argumentació que estableixen vincles o ruptures entre els mons de partida i els d'arribada. De l'anàlisi d'aquests aspectes a les fites electorals anomenades se'n dedueixen una sèrie de tendències comunicatives que, reformulades com a hipòtesis, permetran constatar aquesta evolució a la darrera trobada electoral celebrada a Catalunya el 17 d'octubre de 1999. (7)

2. Anàlisi dels espots electorals del període 1982-1996

Els partits en els quals se centra l'interès analític són els d'àmbit català que han aconseguit representació parlamentària al llarg d'aquests anys.

2.1. Els mons possibles i els individus que els poblen

El PSOE, a les eleccions analitzades, presenta tres mons possibles generals. El primer (MP1) es construeix partint d'elements que l'auditori considera de manera positiva com la majoria (1982), el progrés (1993) i allò positiu (1996). El mateix partit s'inclou en aquest món i la seva construcció varia segons si el govern precedent era, o no, del PSOE. En cas afirmatiu (eleccions de 1989, 1993 i 1996) el món s'edifica a partir de fets experimentats i positius com la superació de la crisi econòmica (1989), les Olimpíades i l'Expo de Sevilla (1993), i la integració de la dona al mercat laboral (1996). En el cas que el PSOE no hagués estat al govern (1982) el món es construeix a partir de fets possibles i de valors com el canvi i la inclusió en un projecte comú.

El segon món possible (MP2) s'oposa a l'anterior. És el món de la dreta, que es caracteritza per ser el d'una minoria de privilegiats (1982), del retrocés (1993) o d'allò negatiu (1996). Aquest món està poblat bàsicament per fets convinguts com la necessitat que Felipe González sigui president com a única manera de tancar el pas a la dreta i així garantir el progrés a Espanya (1993). També aquest món està ple de presumpcions de negativitat de la dreta. Malgrat això, també trobem un fet experimentat (1982) que afirma que, a causa de la mala gestió de la dreta, els grans camions entren a determinats pobles pel pont romà davant la fragilitat dels ponts construïts per governs anteriors.

El tercer món possible presentat pel PSOE és el món del futur. Aquest es presenta com un món bipolar depenent de si el futur es concep amb un govern del PSOE o amb un govern de dretes (o no del PSOE). En el cas que el futur sigui governat pel PSOE el

món es pobla, de la mateixa manera que l'MP1, amb fets experimentats i valors positius. En el cas que el PSOE estigui a l'oposició el món futur apareix com negatiu i poblat de fets possibles, convinguts i valors negatius com ara la inestabilitat i el fracàs (1989), la repressió i la desesperació (1996).

Alguns acords generals són transversals a aquests tres mons possibles generals, com és el cas dels fets possibles i dels llocs comuns, com per exemple el d'allò existent (1989, 1993, 1996) que afirma que allò que existeix és millor que el que encara ha de venir (sempre que no vingui d'un govern socialista). El mateix succeeix amb la jerarquia de quantitat que serveix com a base de l'argumentació, ja que es presenta el progrés com a millor que el retrocés i això fa que els valors de tots els mons s'organitzin sobre la base d'aquest acord; és a dir, tots els valors relacionats amb el progrés s'anteposen a aquells que es relacionen amb el retrocés.

Aquest partit presenta també alguns mons menors que es corresponen amb els sectors de la societat als quals es dirigeixen propostes concretes (aturats, joves, pensionistes...). Aquests submons són més importants al 82, quan la dicotomia entre MP1 i l'MP2 es redueix al màxim per aglutinar l'electorat, ja que la greu crisi política del país sembla demanar solucions concretes.

Per la seva banda, el PP presenta una dicotomia entre el món possible del present que, pel fet de no tenir el PP al govern, és negatiu (MP1) i el món possible del futur que serà positiu si governa el PP (MP2) que, malgrat que es manté a totes les eleccions, es dilueix a partir de 1993 per donar pas a un món mixt que podríem definir com de present continu. En cap cas es defineix el futur sense govern del PP, motiu pel qual se suposa que serà com l'MP1.

A les eleccions de 1982 i 1989 es defineix de manera detallada i explícita l'MP1 que està poblat per fets experimentats sempre negatius com, per exemple, l'existència de dos milions d'aturats (1982), la pèrdua de capacitat de consum (1982), l'endeutament públic (1982), els llits als passadissos d'hospitals (1989), la poca seguretat ciutadana (1982, 1989), el mal funcionament dels serveis públics (1989). Aquest món també està poblat amb veritats com l'acció negativa dels sindicats (1982), o que les coses podrien millorar i no milloren (1989). A les eleccions de 1993 i 1996 també apareix aquest món del present però no tan ben definit i se centra més a l'MP2 definint l'MP1 per oposició.

El món del futur govern del PP (MP2) passa d'estar carregat de fets possibles (1982 i 1989) a estar-ne de valors positius però cada cop més generals (1993, 1996). En conseqüència, tal com succeeix amb l'MP1 aquest es va diluint amb el temps però tot i així manté unes constants comunes. Mentre que al 1982 Fraga defineix el món futur amb fets possibles com la reducció de les aportacions de les empreses a la seguretat social (1982), és partidari de la llibertat d'ensenyament (1982), amb presumpcions de qualitat com el sentit del treball ben fet, de l'obra ben feta o de l'ofici ben fet (1982), amb veritats del tipus que el futur és de la joventut (1989). Aquest món futur que a les dues primeres eleccions és definit amb propostes concretes que el converteixen en un

món específic va perdent especificitat en carregar-se, cada cop més, amb valors generals com la confiança, la veritat, el diàleg, la pau, la regeneració, l'honradesa, l'eficàcia (1993, 1996), que fan que la seva proposta s'assembli més a la dels altres partits.

La progressiva manca de concreció al llarg del temps no impedeix l'ús de valors a les campanyes del 1982 i del 1989; de fet, valors com la vida, la llibertat, la unió, l'honestedat, l'eficàcia o la confiança apareixen a totes les campanyes. El mateix succeeix amb l'MP1 a les eleccions de 1993 i de 1996 a les quals també apareixen fets experimentats negatius com l'existència d'un deute públic de 700.000 pessetes per espanyol (1993) o fets suposats com la minsa creació de llocs de treball per a joves (1996).

Les campanyes de 1982 i 1989 tenen una altra peculiaritat en la construcció dels mons possibles del PP. A totes dues eleccions es construeix un món possible per al candidat a la presidència del govern. Malgrat les semblances entre aquests dos mons possibles (en tots dos casos se'ls atorguen valors positius com l'eficàcia i l'honradesa) l'objectiu és diferent ja que en el cas de Fraga (1982) es tracta de la reconstrucció del seu passat franquista i, per això, s'obvien fets experimentats; en el cas d'Aznar (1989) l'objectiu és que els electors el coneguin (i, per tant, es fa referència al seu passat polític com a president de la Comunitat Autònoma de Castella i Lleó). A les altres dues eleccions aquest món possible tan personal és substituït pel món possible del partir com a equip carregat de valors d'eficàcia i capacitat de govern.

El PP també presenta diferents submons que, gairebé sempre, coincideixen amb els del PSOE però s'afegeixen col·lectius diferents com ara les PYME (que en cap moment esmenta la propaganda socialista). A diferència d'aquest partit, els submons del PP tenen importància a totes les eleccions encara que es defineixen de manera diferent: mentre que al 1982 i 1989 són definits verbalment, al 1993 i 1996 són les imatges les que ens mostren aquests col·lectius.

El PCE no presenta els mateixos mons possibles al llarg del temps encara que es manté la dicotomia entre allò propi (positiu) i allò aliè (negatiu). El món possible positiu varia al llarg del temps i passa de ser el món del moviment i del treball (1982) a ser el món de la veritable esquerra (1989), fins arribar a esdevenir el món positiu de l'alternativa (1993, 1996). El mateix succeeix amb el món possible definit com a negatiu que, en alguns casos, és el món de l'atur (1982) o el de la falsa esquerra (1989) o el món simplement negatiu (1993, 1996).

Al 1982 el PCE presenta dos mons possibles molt poblats amb acords basats en la realitat, el que els converteix en mons molt ben definits i diferenciats de la resta de propostes polítiques. En primer lloc se'ns exposa el món present, el món possible de l'atur (MP1), que és el món governat per uns quants i poblat per fets experimentats (la congelació de les pensions, l'atur, la inflació i l'excés de burocràcia), fets suposats (persones de l'alta societat que s'afarten de whisky), veritats com la consideració de la

dona com a esclava, els que consideren Espanya com una caserna o una mare severa. Aquest món s'il·lustra amb una ficció inicial en la qual dos joves busquen feina sense èxit, resultat inevitable de les circumstàncies descrites amb anterioritat.

En contraposició amb l'anterior apareix el món del moviment, el món possible futur governat pel PCE (MP2) que es presenta com un món conciliador en el qual es vol incloure tota la resta del país. Aquest MP2 a més de ser descrit amb paraules (discurs de Carrillo a càmera) es descriu amb una cançó i amb imatges de gent treballant. Aquest món es pobla amb tot tipus d'acords generals des de fets com la creació d'un milió de llocs de treball, el no a l'OTAN, un pla sanitari o un sistema d'ensenyament amb recursos i gratuït, fins a arribar a valors com la pau, la llibertat, la felicitat, la cultura o el progrés. També apareixen veritats com la dignificació de la dona, l'articulació de les comunitats autònomes i llocs de quantitat com la inclusió de tots en aquest grup.

En canvi, al 1989 la dicotomia del PCE, ja IU, es trasllada a dos mons possibles diferents: el món possible de la falsa esquerra (MP1) i el món possible de la veritable esquerra (MP2). En aquest cas, mentre que l'MP2 està poblat bàsicament de valors, l'MP1 ho està de fets experimentats i suposats. Alguns dels valors l'MP2 són l'austeritat, la solidaritat, el treball, el canvi, la llibertat, la democràcia, la igualtat, el progrés, l'honestedat, la justícia i el benestar. Els fets que poblen l'MP1 són els problemes com el medi ambient, l'augment de la desigualtat, el mal funcionament de la sanitat i l'educació, les pèssimes carreteres o la minsa descentralització. En aquest cas, ambdós mons són definits fonamentalment mitjançant la paraula ja que la imatge juga un paper molt limitat en aquesta presentació dels mons possibles.

Els mons possibles de les dues darreres eleccions (1993, 1996) coincideixen. Són mons molt generals, el món possible present negatiu (MP1) i el món futur positiu (MP2). L'MP1 es defineix amb imatges reals (1993) o amb petites ficcions (1996), però als dos casos aquest món és presentat en blanc i negre. Aquest món es pobla fonamentalment amb fets experimentats: la Llei Corcuera (1993), especulació (1993), tres milions d'aturats (1993), tancament d'empreses (1993), existència de molts contractes temporals (1996), la no equiparació de les pensions al salari públic (1996). També apareixen alguns valors, com la marginació (1993). Davant d'això, l'MP2 es pobla en ambdós casos amb valors com la llibertat, participació, honestedat, transparència, eficàcia, igualtat, futur. En aquest cas també podem trobar alguns fets possibles com ara la posada en marxa d'un nou pla energètic que respecti el medi ambient, l'aplicació d'un pla de treball juvenil i veritats com la creació d'una Europa diferent a la monetària o la creació d'una societat segura i moderna.

Els submons als quals es dirigeix PCE/IU són fonamentalment dos: els joves i els treballadors. Això és una constant al llarg del temps.

Podem distingir dues maneres de proposar mons possibles, en el cas del CDS marcades pel fet que Suárez ha estat durant alguns anys president del govern. Això es nota

sobretot a les eleccions de 1982 en les quals el món possible del present no és negatiu del tot i s'hi poden trobar fets tant negatius com positius. La característica distintiva del CDS és que fixa la seva estratègia en la proposta d'un món possible futur obviant pràcticament el present (a excepció del 1993). En conseqüència, podem dir que el CDS proposa únicament un món (el món oposat no és representat però podria extreure's per comparació) MP al que pobla amb tota classe d'acords generals. Fets possibles: llibres de text gratuïts (1989), reducció del servei militar (1989), reforestació (1989). Valors: llibertat (1982), igualtat (1982) i qualitat de vida (1989).

El CDS trenca aquesta orientació amb la campanya de 1993, en la qual apareixen petites ficcions que presenten un món possible present molt negatiu, carregat de fets experimentats com l'atur juvenil, l'augment dels impostos, la dificultat d'adquirir un pis nou, etc. Al mateix temps es presenta un món possible futur que es pobla amb fets possibles: mesures fiscals, cartilla del drogoaddicte, desaparició de l'IAE, la destinació del 30% dels pisos de protecció oficial als joves. Potser la característica més destacada dels mons possibles d'aquesta campanya és la pràctica inexistència de valors, només apareix el de solidaritat.

En el cas dels dos partits d'àmbit català, CiU i ERC, tractant-se d'eleccions al parlament espanyol, la presentació dels mons possibles és molt més confusa que als casos anteriors, ja que es troben amb la dualitat, de vegades difícil de superar, entre la pretensió d'una Catalunya independent i el paper a fer al parlament espanyol. Això es reflecteix a l'hora de presentar el món possible futur, és a dir, a l'hora de proposar un món possible alternatiu al que defineixen com actual. En ambdós casos el que s'acaba proposant és el món possible d'una Catalunya més forta. En aquest sentit es troba una certa coincidència entre els dos partits que no es repeteix, per exemple, a les eleccions autonòmiques en les quals els dos partits presenten mons possibles completament diferents. (8)

La característica comuna a la presentació dels mons possibles de CiU és que a totes les cites electorals construeix un món possible del present (1982), de l'actualitat (1989, 1993, 1996) que pobla amb acords generals negatius: fets experimentats com l'atur (1982), la pèrdua de capacitat adquisitiva dels jubilats (1989); fets suposats com l'esgotament del projecte socialista (1989, 1993); veritats com les desigualtats entre Catalunya i la resta d'autonomies de l'estat espanyol (1996); valors particulars com la crispació (1993, 1996), el conformisme (1989) i la indiferència (1989); valors generals com el desànim (1993) i la desigualtat (1996).

El que canvia al llarg del temps a la propaganda de CiU és el món possible que donen com alternativa de l'anterior. Mentre que al 1982 es limitaven a proposar un món possible de solucions a la crisi econòmica que podríem anomenar món possible de l'estil de vida català (només, però, a l'àmbit econòmic, no al polític). És el món de veritats com l'acceptació de les millores que aporta la tecnologia, fets possibles com l'augment de les exportacions o la reducció dels preus; valors generals com la flexibilitat, l'eficàcia i valors particulars com l'estalvi o el "seny" català. Aquest MP2 varia substancialment a les eleccions del 1989, en què es contraposa a l'MP1 un món

possible de l'autonomia (però també de solució dels problemes econòmics de l'estat espanyol) poblat bàsicament de valors de tot tipus com la il·lusió, l'esperança, la confiança, la tenacitat, l'entusiasme, el benestar, la modernitat, el progrés, la convivència o la llibertat. Apareixen també alguns fets possibles com la revisió del sistema de finançament econòmic, la defensa dels ciutadans catalans i la reforma del senat.

A les dues darreres eleccions el món possible alternatiu a l'MP1 negatiu és el de l'autogovern (de Catalunya), que es defineix detalladament (davant d'una menor incidència a l'MP1), però que està poblat amb elements semblants als que poblen l'MP2 a les eleccions anteriors. Això vol dir que, malgrat el canvi de denominació dels individus que els poblen, els mons són bastant similars. Fets possibles relacionats amb la marxa de l'economia com l'augment dels llocs de treball (1993), el foment de la inversió (1993), garantir les pensions (1996), i valors com la il·lusió (1993) i la modernitat (1993).

En el cas d'ERC la contraposició es dona entre el món possible negatiu de Catalunya integrada a l'estat espanyol (MP1) i el món possible positiu de Catalunya fora de l'estat espanyol (MP2). Les eleccions a les quals millor es defineixen les diferències entre aquests dos mons possibles són les del 1982 i les del 1993. A les eleccions del 1982 l'MP1 està poblat per valors com el centralisme i l'espanyolisme i per fets experimentats com l'atur. Però el món més ric és el de l'MP2 que conté tres submons: el submón de l'autonomia (autogovern); el submón de l'esquerra (amb valors com el rigor i el realisme i amb fets com l'augment de pensions i el subsidi de l'atur), i, finalment, el submón de la república (on predomina el fet del respecte als drets humans). Per descomptat que aquest MP2 té una rèplica exacta però negativa a l'MP1 i, d'aquesta manera, s'acaba de delimitar.

De la mateixa manera, a les eleccions del 1993 el partit català torna a centrar la seva estratègia de campanya en el fet de remarcar aquesta dicotomia entre dos mons possibles. Fent ús del recurs del blanc i negre (recurs molt utilitzat per diferenciar el positiu del negatiu) presenten el que per ells és el món possible de la Catalunya integrada a l'estat espanyol: amb imatges de fàbriques abandonades al Vallès, l'estació de RENFE abandonada a Torelló, els peatges de les autopistes que, quan són mostrades, adquireixen l'estatus de fet experimentat. En aquest món també hi ha algunes veritats com l'esgotament del discurs d'Aznar, de González i de Roca. El món es completa amb imatges en color de la resta d'Espanya amb fets experimentats com l'estació de l'AVE, els accessos gratuïts a Madrid o les torres KIO. Davant d'això, a l'MP2 de la Catalunya independent apareixen valors com la dignitat com a poble, la independència i la pedagogia.

A les altres dues eleccions, malgrat que els dos mons continuen sent els mateixos, els acords generals que els poblen són molt més imprecisos i s'hi barregen propostes per solucionar els problemes de l'estat espanyol com la de lluitar contra la corrupció i lluitar pels drets socials amb la presentació d'un MP1 totalment verbal i poblat de fets

experimentats com la precarietat laboral, la discriminació rural i els atacs a la llengua catalana (1996).

2.2. Procediments que provoquen l'adhesió als mons possibles proposats

Els partits, en els seus discursos propagandístics televisius, utilitzen diversos procediments argumentatius d'enllaç i desassociació. (9) De manera general podem dir que el procediment que es troba a la base de tots els discursos propagandístics televisius és el del binomi filosòfic. Com ja apuntàvem a l'apartat anterior, la majoria dels partits presenten una dicotomia de mons possibles, atorgant valor positiu a un i valor negatiu a l'altre. Aquesta contraposició que, com assenyala Perelman, és bàsica a la cultura occidental, fa que el públic prengui partit per allò presentat com a positiu. El món positiu es carrega amb tots els acords que la gent reconeix com a bons i, en canvi, és difícil que es prengui partit per allò que es presenta com a negatiu. No és necessari insistir en la idea que el partit polític i l'opció de vot que es demana se situen sempre en el costat positiu, i creen així una disposició favorable a la proposta.

Aquest ús del binomi filosòfic s'accentua amb el temps com a conseqüència de la progressiva simplificació dels discursos polítics televisius. Així, veiem que a les primeres eleccions els partits presentaven més de dos mons possibles, fet que provocava que les oposicions fossin múltiples. A les darreres eleccions, en canvi, cada cop és més habitual la bipolarització. Un exemple és el cas del PSOE que, a la campanya del 1996, va presentar únicament la contraposició entre dos mons oposats en tots els sentits i sense res en comú, és a dir, un concentrava tot el positiu i l'altre tot el negatiu, mentre que a les eleccions del 1982 els mons tenien molts matisos, valors positius i negatius que deixaven pas a una oposició més complexa.

També, al llarg del temps, veiem que es produeix un augment en l'ús de les definicions que es relaciona, sobretot, amb el recurs cada cop més important cap als valors generals. Els valors generals es caracteritzen per la seva ambigüitat, per la seva generalitat, que fa que puguin ser interpretats de maneres diferents. Aquesta amplitud d'interpretació fa necessari que els partits fixin el seu sentit mitjançant definicions cada cop més visuals i menys verbals (mantenint d'aquesta manera un cert grau d'ambigüitat). Així, hem vist que la majoria dels partits feien servir valors com la llibertat, l'eficàcia, l'honradesa i la solidaritat, però aquests valors no tenen el mateix significat per a un votant del PP que per a un del PSOE o d'IU. És per això que les imatges descriuen el que es vol dir exactament amb aquests valors i mentre que en un spot del PP es defineix la solidaritat amb imatges de persones ajudant-se amablement, en un altre d'IU (1996) les imatges mostren dos joves fent una pancarta a favor del 0,7%.

De la mateixa manera que el temps ha afavorit l'ús d'aquest tipus de procediments desassociatius no podem dir el mateix dels procediments d'enllaç que, potser per la dificultat que suposa traslladar-los a imatge, cada cop són menys usats. Els que han perdut més terreny al llarg de les diferents cites electorals són els que es basen en una

estructura quasi lògica. No obstant això, trobem alguns exemples de la seva utilització al PSOE que fa ús d'un procediment freqüencial per demostrar que el que està succeint és bo i que ha de mantenir-se (allò bo que ha de mantenir-se és el seu govern). En qualsevol cas, l'estructura quasi lògica més usada és la que fonamenta la petició del vot. El vot transfereix tot el positiu del món possible proposat a la realitat futura mitjançant el procediment de la transitivitat. Aquest recurs és comú a tots els partits i a totes les cites electorals.

Més habituals són els procediments amb una estructura basada en la realitat, sobretot el procediment causal que consisteix a determinar les causes i exposar els possibles efectes. Exemples d'aquest procediment els trobem al PSOE quan el mateix partit es presenta com a causa d'un futur desitjable i situa la dreta com a causa de la no superació de la crisi i la pèrdua del que ja s'ha aconseguit (1996). També podem afegir IU (1989), que situa com a causa de tots els mals l'esquerra "no autèntica", o a ERC (1993), que situa el centralisme espanyol com a causa bàsica de la situació econòmica poc favorable que pateix Catalunya respecte a la resta de l'estat espanyol.

També és habitual el recurs al procediment de coexistència persona-acte que creix amb el grau de personalització que adquireix la política. Es tracta de carregar de valors i fets positius una persona per tal que els seus actes s'impregnin també d'aquesta positivitat (si una persona és bona, eficaç, honrada, etc., els seus actes també ho seran). Observem la utilització del procediment persona-acte als espots del PP (1982, 1989), en els quals es dedica un temps important a presentar les qualitats de Manuel Fraga i José María Aznar per demostrar que "estan capacitats per fer-ho". També fa servir aquest recurs CiU a la campanya de 1993, quan ens mostra les capacitats de Roca i el seu excel·lent currículum polític. Una anàlisi més profunda dels discursos televisius podria portar a concloure que aquest recurs també pot donar-se amb una petita variant quan, en comptes d'una persona, el que garanteix la bondat dels actes és el partit (IU, 1989: si IU és l'esquerra veritable, els seus actes seran veritablement d'esquerres).

Podem parlar també d'un recurs constant a la sinècdoque sobretot en la configuració dels mons possibles (de fet, la sinècdoque és un dels trets bàsics de qualsevol món possible), que fa que en la presentació dels mons únicament s'incloguin els trets que el partit consideri més rellevants. Així, per exemple, el PCE del 1982 construeix el món possible del treball (MP2) amb treballadors que exerceixen majoritàriament treballs durs i/o assalariats: gent carregant sacs de fruita, obrers de la construcció, gent que porta grues...; en canvi el PP (1996) mostra un altre tipus de treballadors com, per exemple, la propietària d'una fruiteria o persones davant d'un ordinador i destacant especialment les PYME (en això coincideix amb CiU). Aquest tipus d'oposicions en les configuracions dels diferents partits són habituals. També hi ha sinècdoque en el fet que els mons proposats estan poblats de totes les coses bones o de totes les dolentes, deixant fora allò que no interessa en cada moment.

La sinècdoque provoca també un altre efecte interessant: veure quin tipus de personatge apareix a l'espot. Veiem que en el cas del PP els joves que apareixen porten, per exemple, el cabell curt, camises de ratlles i les faldilles fins al genoll,

mentre que en el cas del PSOE la longitud del cabell és major i el de les faldilles menor. IU també dóna una imatge diferent dels joves. (10) Aquestes sinèdoques normalment reforcen les dicotomies que hi ha entre els mons possibles plantejats pels diferents partits i coalicions.

També en aquest apartat trobem multitud de símbols, l'ús dels quals augmenta amb el temps: imatges de banderes, músiques animades, signes de la victòria i d'altres, són comuns a tots els partits polítics.

Finalment, val la pena reflexionar sobre els procediments d'enllaç més utilitzats que, a més, van guanyant terreny amb el temps. Es tracta d'aquells que parteixen d'acords per estructurar la realitat: els exemples, les il·lustracions i els models (o antimodels). Aquest tipus de procediment gairebé sempre s'utilitza mitjançant imatges (encara que hi ha exemples d'utilització verbal, sobretot pel que fa als fets experimentats que presenten els partits i que poden servir com a exemple de la bona o mala situació del món possible descrit) i provoca una adhesió gairebé immediata del públic per la facilitat de la seva interpretació. Un exemple visual el trobem al PSOE (1989) en un espot en el qual apareixen diferents personatges famosos que han triomfat en la seva carrera: Arancha Sánchez Vicario, Montserrat Caballé, Salvador Dalí, Juan Echanove, el grup musical Mecano, que exemplificaven, amb imatges de l'Olimpíada i de l'Expo, els triomfs del govern socialista. (11)

Les il·lustracions són cada cop més freqüents en tots els partits, que il·lustren amb imatges les incompetències del govern (PP, 1989) mostrant a la pantalla llits als passadissos dels hospitals, el *mystere* en el qual Guerra va evitar un embús, o el mal funcionament dels serveis públics; el que suposaria un govern del PP (PP, 1996), amb el sol sortint, avions enlairant-se...; el retrocés que suposaria un govern de dretes (PSOE, 1993), amb la imatge d'un rellotge anant cap enrere i de persones i cotxes avançant en aquesta mateixa direcció; l'avenç que suposaria un govern socialista (PSOE, 1989), amb finestres obrint-se a diferents paisatges; les conseqüències d'una Catalunya dependent de l'estat espanyol (ERC, 1993), amb imatges d'indústries abandonades, estacions de ferrocarril abandonades i la imatge d'una vaca amb la bandera catalana pintada al llom que constantment és munyida; la mala situació dels joves amb problemes com l'atur, la manca de pisos o la droga (CDS, 1993), amb petites ficcions en les quals uns joves es troben a la cua de l'atur, una família es desespera perquè el seu fill els ha robat diners per a drogues o una parella que en veure un pis afirma que per culpa del preu hauran de posposar la boda; la manca de feina i de prestacions socials (IU, 1996), amb una ficció en la qual dues persones es troben i comenten que no hi ha feina; la impossibilitat que els joves trobin feina (PCE, 1982), amb uns joves entrant a diferents establiments amb un diari a la mà; el greuge comparatiu de les inversions de l'Estat a Catalunya (CiU, 1996), amb fotos de diferents escolars jugant. La majoria d'aquestes il·lustracions, com hem pogut veure, es realitzen mitjançant petites ficcions o fotos fixes (en menys ocasions).

També acostumen a fer-se servir els models, tot i que el seu ús és menys freqüent que

els dos procediments anteriors. De fet, malgrat que sigui habitual que tots els partits polítics recorrin a gent coneguda del món de l'espectacle i dels esports perquè els donin suport durant les campanyes i així servir de model d'actuació, el PSOE és l'únic que els introdueix en la seva propaganda televisiva. Ho veiem clarament als espots del PSOE (1993, 1996) en els quals diferents famosos del món de l'espectacle (Loquillo, Adolfo Marsillach, Antonio Banderas, Gila) demanen el vot per al partit, fins i tot interpretant una cançó col·lectiva (1993).

3. Plantejament d'hipòtesis

D'aquest estudi se'n deriven una sèrie de tendències comunicatives que plantegem a mode d'hipòtesi per comprovar si a la darrera campanya electoral de Catalunya (17 d'octubre de 1999) se segueixen, o no, aquestes línies generals.

En relació amb els móns possibles i els acords generals trobem dues hipòtesis fonamentals:

a) El despoblament dels móns possibles

El despoblament es constata en dos aspectes clau que, malgrat que poden ser presentats de manera aïllada, no poden deslligar-se ja que ambdós estan molt relacionats entre si.

a1) Els tipus d'acords generals que es fan servir per poblar el món. Els individus que habiten als mons presentats pels diferents partits polítics es basen cada cop menys en la realitat i més en les preferències de l'electorat. És a dir, els individus perden varietat. De la mateixa manera que a les primeres eleccions els mons possibles presentaven una gran varietat d'individus: fets, valors, veritats, presumpcions, jerarquies i llocs de l'argumentació; a les darreres cites electorals hi ha un predomini indiscutible dels valors (que, a més, cada cop són més generals). Els valors comporten un alt grau d'indefinició (que permet arribar a un públic molt més ampli o no perdre públic pel centre), ja que les interpretacions són més obertes (cadascú pot adaptar els valors al seu propi sistema d'idees).

a2) El paper que juga la imatge en la configuració dels mons possibles. Aquest fet, en primer lloc, reforça l'ambigüitat ja que la imatge comporta interpretacions diverses pel seu alt grau de polisèmia (que, com ja s'ha indicat, s'adapta bé a la voluntat d'arribar a un públic de centre). Una altra funció clau de la imatge és la facilitat que té per provocar la presència. Aquesta funció la fan servir els partits a l'hora d'evidenciar el passat i de presentar un determinat futur.

b) Reducció del nombre de mons possibles que presenta cada partit

b1) A la investigació prèvia es constata que els partits polítics han anat reduint el nombre de mons possibles que presenten als seus espots. A les darreres campanyes electorals sembla que es tendeix a presentar únicament dos mons possibles, el que

provoca una dualitat clara entre dos mons als quals s'acaben assignant valors dicotòmics i oposats de positiu-negatiu. Una de les dualitats més esteses és la que es produeix entre els partits del govern i els de l'oposició, sobretot pel que fa a l'assignació dels valors positius i negatius. Aquesta dualitat se sustenta en el binomi filosòfic.

Pel que fa als procediments referents a l'argumentació es constata una simplificació en la utilització de recursos argumentatius. El recurs a uns tipus d'argumentacions en comptes d'uns altres està molt relacionat amb el que s'ha dit al punt anterior (sobretot el que es refereix a la utilització de la imatge com a causa d'un major coneixement de les tècniques del mitjà).

b2) S'ha de destacar una reducció dels **procediments més racionals** basats en mecanismes de caràcter quasi-lògic. Aquest tipus de procediment només es manté quan es demana el vot que es considera com a causa clau per aconseguir el món promès. L'eliminació de les argumentacions d'apariència més lògica és deguda al fet que la imatge limita molt l'ús d'alguns tipus d'arguments de difícil traducció en imatges. D'altra banda, la recepció televisiva dels missatges dificulta les argumentacions complexes, que necessiten més temps d'exposició i de reflexió.

La indefinició que provoca el poblament dels mons possibles amb valors generals fa que hi hagi una utilització important de les **definicions desassociatives** que ajuden a fixar una mica més el sentit i marquen petites diferències entre partits.

b3) Finalment, la capacitat de "fer present" que té la imatge fa que augmenti l'ús d'argumentacions que, partint de valors, estructurin la realitat d'una determinada manera. És el cas de les **il·lustracions, els models i els exemples**.

4. Constatació d'una evolució: el cas de les eleccions catalanes del 17 d'octubre de 1999

La primera conclusió que destaca és la coherència entre les hipòtesis apuntades i l'anàlisi dels espots de propaganda electoral de les eleccions catalanes. De fet, l'anàlisi de la propaganda realitzada en aquests comicis compleix pràcticament totes les hipòtesis amb una excepció: la no utilització de procediments quasi-lògics que són usats, com veurem més endavant, tant per CiU com pel PSC-CpC. Pel contrari, la hipòtesi que sembla confirmar-se amb més força és la que es refereix als mons possibles. Tots els partits i coalicions que participen en aquestes eleccions presenten uns mons possibles molt despoblats i en un nombre molt limitat.

Si ens fixem en primer lloc en la configuració dels mons possibles (a2) pot afirmar-se que tots els partits presenten un nombre molt escàs de mons possibles. Una ràpida repassada als anuncis propagandístics ens mostra que, en general, els partits presenten únicament dos mons possibles. Així succeeix en el cas de CiU, que centra la seva estratègia a plantejar dos mons: el del present, que es dibuixa com a positiu però

inacabat, i el del futur, que es perfila com a complement del present (s'ha d'afirmar que aquesta és una estratègia típica dels partits que arriben a les eleccions estant al govern). També ERC, IC-V, EUiA i el PP fonamenten la seva proposta en aquesta dicotomia de mons amb una diferència substancial: el món present de partida és negatiu mentre que el del futur és positiu. Pel que fa a la construcció de mons possibles, la coalició PSC-CpC és un cas curiós. Els socialistes presenten a tots els seus espots -a excepció d'una estructura fonamentada en quatre mons possibles: un present negatiu; un futur positiu si guanya Maragall; un futur negatiu en cas que no guanyi, i, finalment, un món del passat remot en el qual Maragall era alcalde de Barcelona. Com es pot observar aquest tipus d'estructures en què es planteja tant el present com el passat de manera positiva o negativa en funció que la victòria sigui o no dels socialistes s'adopta de les estratègies ja utilitzades pel PSOE a les eleccions generals. Però, com ja s'ha dit, hi ha una excepció. La coalició maragallista presenta un anunci que trenca amb aquesta tendència en plantejar un únic món possible positiu, el del govern de Maragall (es tracta de l'espot realitzat per Mariscal). En aquest cas la simplificació en el plantejament dels mons possibles es porta fins a l'extrem ja que s'elimina el món negatiu que presenten sempre la resta de partits.

Pel que fa a com poblen les diferents forces polítiques aquests mons (*a1*) no hi ha excepcions i es confirma la tendència. Tots els partits fonamenten les seves propostes en valors cada cop més ambigus i que intenten arribar al màxim nombre de persones. Aquesta tendència es veu reforçada per l'ús de les imatges. El fonament en valors fa que la propaganda política perdi, cada cop més, la seva connexió amb la realitat que ja no suposa la font principal dels elements en discussió. Malgrat que aquesta conclusió no és clara poden trobar-se matisos dignes de comentari. El primer a destacar és el que es planteja amb els partits que arriben a les eleccions estant al govern. En aquest cas, les accions realitzades durant el seu govern constitueixen fets en els quals basar la seva propaganda, i així ho fan. D'aquesta manera, a la propaganda de CiU apareixen algunes realitzacions com la gratuïtat de les autopistes, l'eliminació de la mili, etc. El segon matís que destaca és el de partits com IC-V, que tracten de concretar algunes de les seves propostes en accions futures de govern. Les causes d'aquest progressiu despoblament poden ser diverses, però sembla clara la influència del mitjà televisiu. La televisió és un canal que reclama discursos breus i basats en la imatge. Aquestes característiques dificulten els discursos en els quals s'intenten proposar que no existeixen i, en conseqüència, que no tenen imatge.

Una tercera qüestió relacionada amb els mons possibles és la progressiva importància que adquireixen les imatges en la seva configuració (*a2*). Sense arribar als extrems de l'espot de Maragall realitzat per Mariscal en el qual únicament apareixen imatges, la resta de partits plantegen les seves propostes mitjançant imatges i relegant la presència dels candidats a la pràctica marginalitat per contraposició als espots dels inicis en els quals els candidats eren els protagonistes.

Atenent al segon aspecte de la nostra anàlisi, els procediments de l'argumentació, veiem que les darreres eleccions catalanes segueixen la línia plantejada a les hipòtesis a excepció dels arguments quasi lògics (*b2*). En aquest sentit, mentre que ERC, PP, IC-V

i EUiA basen les seves estratègies persuasives en binomis filosòfics que oposen dualitats davant de les quals l'elector ha de triar, CiU i PSC-CpC plantegen una estratègia lleugerament diferent. Anem a pams.

ERC, PP, IC-V i EUiA plantegen l'elecció en termes de decisió de l'elector entre dues possibilitats, una presentada com a positiva i l'altra, com a negativa (*b1*). El fonament dels termes de la dualitat es fa mitjançant la construcció dels mons possibles, sense més. Així, es presenten dos mons i l'elector escull el que prefereix -se suposa que sempre escollirà el que es presenta com a positiu-. ERC planteja l'elecció entre un món políticament avorrit i un altre políticament divertit. El PP ho fa entre un món en què Catalunya està desvinculada d'Espanya i un món en el qual això no succeeix. En el cas d'IC-V la dualitat es presenta entre un món present negatiu i un futur positiu en el qual es tenen en compte temes com el medi ambient, el treball digne o els joves. Finalment, EUiA presenta la dicotomia entre un món d'esquerres positiu i un no d'esquerres negatiu.

L'estratègia dels dos partits majoritaris -CiU i PSC-CpC- no es redueix a aquesta presentació dual de dues possibilitats a escollir, i tracten de persuadir fent servir procediments que vinculin la seva proposta de futur a una base que li doni garantia. Així, en el cas de CiU, la garantia que es compliran les promeses es basa en l'acció de govern de Jordi Pujol al llarg de la legislatura, que semblava tenir un ampli consens. Les maneres del PSC-CpC són bastant similars, però la garantia de futur la busquen en la persona de Pasqual Maragall i en el seu govern al capdavant de l'Ajuntament de Barcelona durant les Olimpíades del 92. La força que adquireixen aquests fonaments fa que la propaganda socialista sigui molt més personalista ja que Maragall és l'únic artífex del futur positiu. En canvi, Jordi Pujol, contràriament al que succeïa a cites anteriors, comparteix la seva acció de govern amb d'altres candidats de la coalició, malgrat que la imatge el sobrevalorí notablement.

Per concloure podem afirmar que els trets analitzats es consoliden com a tendències clares en la comunicació propagandística mitjançant la televisió. Es genera així un tipus de comunicació particular basada fonamentalment en la imatge i amb una progressiva simplificació dels missatges. També és important destacar la progressiva desvinculació de les propostes de la realitat política del moment que s'abandona gairebé totalment com a punt de partida. Els valors generals guanyen molt terreny creant una ambigüitat manifesta que només serà resolta per la interpretació que de la realitat faci cadascun dels electors.

Notes:

(1) Canel, M.J. *Comunicación política. Técnicas y estrategias para la sociedad de la información*. Madrid: Tecnos, 1999. Cap. 2. Maarek, P.J. *Marketing político y comunicación. Claves para una buena información política*. Barcelona: Paidós, 1997. Arceo Vacas, J.L.: *Campañas electorales y "publicidad política" en España 1976-1991*. Barcelona: Escuela Superior de Relaciones Públicas, 1993.

(2) Encara que s'afirmi que no hi ha mediació en aquest tipus de comunicació no pot negar-se l'evidència que els llenguatges televisius influeixen, com es veurà més endavant, en la configuració d'aquests missatges.

(3) LO 5/1985, de 19 de juny, del règim electoral general, art. 60: "No pueden contratarse espacios de publicidad electoral en los medios de comunicación de titularidad pública. Durante la campaña electoral los partidos, federaciones, coaliciones y agrupaciones que concurren a las elecciones tienen derecho a espacios gratuitos de propaganda en las emisoras de televisión y de radio de titularidad pública". I la LO 2/1988, de 3 de maig, reguladora de la publicitat electoral en emissores de televisió privada, art. 1: "No podrán contratarse espacios de publicidad electoral en las emisoras de televisión privada objeto de concesión".

(4) Perelman, Ch.; Olbrechts-Tyteca, L. *Traité de l'argumentatio. La nouvelle rhétorique*. Traducció espanyola: *Tratado de la argumentación. La nueva retórica*. Madrid: Gredos, 1994.

(5) Un ampli comentari d'aquesta anàlisi pot trobar-se a: Pericot, J.; Capdevila, A. *Estrategias persuasivas de la propaganda política televisiva*. Ponència presentada al IV Congreso Español de Ciencia Política y de la Administración. Granada, del 30 de setembre al 2 d'octubre del 1999. Publicada en CD-ROM.

(6) La teoria dels "mons possibles" va ser plantejada a principis dels anys setanta des de la disciplina de la lògica. Aquest treball parteix de l'adaptació feta per Umberto Eco a un àmbit més propi del discurs narratiu. Com a referències bibliogràfiques d'aquest autor poden citar-se *Lector in fabula*. Barcelona: Lumen, 1986, i *Los límites de la interpretación*. Barcelona: Lumen, 1992. També recullen aportacions en aquesta línia altres obres com: Goodman, N. *Maneras de hacer mundos*. Madrid: Visor, 1990 i articles com "Transitar por los mundos posibles" de Jordi Pericot. A: *Temas de Disseny*, 14. Barcelona: Elisava, 1996.

(7) Una anàlisi més detallada de les estratègies narratives a la campanya de les eleccions del 1999 pot trobar-se a Gifreu, J.; Pallarés, F.: *La campanya més disputada. Mitjans, partits i ciutadans a les eleccions catalanes de 1999*. Barcelona; Fundació Bofill, 2001.

(8) Per completar aquest tema es pot consultar el capítol 3 de Pericot, J.; Ruiz Collantes, X.; Prat, L: "La propaganda política en les eleccions autonòmiques de 1995: estructures narratives i estratègies argumentatives", al llibre de Gifreu, J.; Pallarès, F. (eds.). *Comunicació política i comportament electoral*. Barcelona: Mediterrània, 1998. Pàg. 111-140. En ell es desenvolupa l'anàlisi de les estratègies argumentatives dels diferents partits a les eleccions autonòmiques de Catalunya del 1995 de manera molt més exhaustiva.

(9) A causa de l'extensió d'aquest treball, en comptes d'analitzar un per un cada

discurs esbossarem les tendències més generals derivades de la comparació entre tots els partits i els seus respectius discursos.

(10) El mateix succeeix amb altres col·lectius com el de les mestresses de casa, els avis, els treballadors o, fins i tot, el tipus de construccions i escenaris.

(11) De fet, aquest spot va causar una gran polèmica de campanya ja que alguns dels famosos que apareixien en aquest vídeo no havien donat el seu permís (fins i tot donaven suport explícitament a altres partits) i es va acusar el PSOE de voler atribuir-se tots els èxits aconseguits a Espanya, fins i tot sense la seva mediació.

